

NÉPÚJSÁG

A természet kalendárium

CLXXI.

Szeptember végén. Ősz színei terítenek asztalt Középpajtán, a református gyülekezet kertjében. Sárga tearózsa, az ablakokban utolsó virágaikat bontó muskátlik, körték lángpirosa, s néhány barnuló burkába ragadt, de már érett dió. Ebből színorgiából kiabál ki egy buxusbokor örökzöldje.

S persze az almafák. Batulok, jonatánok s két **Budai Domokos**.

A gyümölcsnemesítő **Budai József** ezt az almafajtát 1883-ban nemesítette Olasztelkén.

A fajta Téli aranypármén (termő) és Jász vadóka (porzó) hibridje. Elsőnek **Molnár István** említi *Pomológiájában* 1900-ban. Ez a mű és az almafajta az 1900. évi párizsi világkiállításon is bemutatásra került. Ahogy azt **Rapaics Rajmund** 1940-ben megjelent *A magyar gyümölcsében* említi, a nemesítő elhunyt öccséről nevezte azt el. Régóta már, hogy ők már csak égi almáikat kóstolgathatják, de lám az alanyfa ma is él, s 132 éve - **Péter Géza** tanárkollégám tanúsága szerint - máig terem. A Kormos patak menti kis faluban ma is az almák 60%-a Budai Domokos fajta, de a szomszéd falvakban is gyakori. Szép koronájú fái 20-30 cm törzsátmérőjűek. Termékenyséjük eléri a 190-200 kg-ot fánként – ahogy azt **Egri Lajos** szóbeli közlése alapján, **Nagy-Tóth Ferenc** leírta volt 1998-ban az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadásában megjelent *Régi erdélyi almákban*.

Budai Domokos almafa Középpajtán

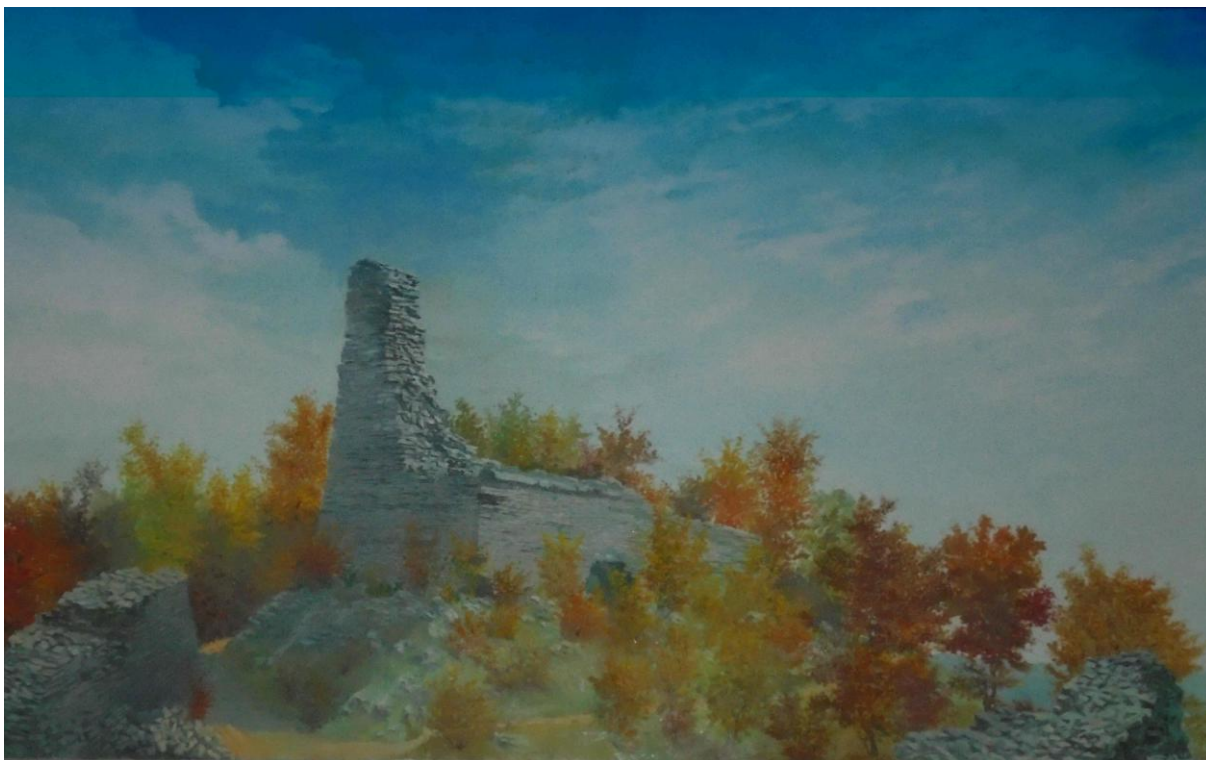
Október 5. 1825-ben e nap született **Xántus János** utazó, etnográfus, természettudós. 1848-ban nemzetőrként vett részt a pákozdi csatában, később főhadnagyi rangig vitte. Világos után elfogták és besorozták közkatonának. Külföldre szökött, Amerikába került. Részt vett a Mississipp-i és a Sziklás hegység geodéziai felmérésében. Majd fedező utat tett a Kansas folyó forrásvidékén s Kalifornia déli részén. Azután bejárta a fél világot, óriási gyűjteményt hozott létre. Állattani, növényteni és néprajzi gyűjteménye hét vitorlás hajó terhét tette ki. A Csendes Óceán szigetvilágáról gyűjtött anyagával sorra teltek meg az amerikai múzeumok polcai. És felbecsülhetetlen anyaggal érkezett haza, megszervezte az Állatkertet Budapesten. Még később Borneó szigetéről 120 ezres preparátum-tömeget hozott haza, s lett első őre - akkor így nevezték az igazgatót - a Nemzeti Múzeum Néprajzi osztályának. Észak-Amerikában, mikor az indiánok látták, hogy nem földjeiket elrabolni érkezett, testvérüknek fogadják, sőt törzsfőnöki címet adnak neki. Jó néhány évvel később **May Károly** levében kér engedélyt tőle, hogy Winnetou fehér bőrű barátját róla formázza meg. **Old Shatterhand**del aztán bekalandoztatta szinte az egész világot. A levél, amelyben May Xántus engedélyét kéri, ma is megtekinthető a Karl May Múzeumban Drezda közelében, Radebeulban.

Ugyane nap, 1855-ben halt meg **Petényi Salamon János**, a magyar madártan és őslénytan megalapítója. Maga **Christian Ludwig Brehm** hívta maga mellé munkatárának. Ő azonban inkább folytatta a saját maga által szervezett gyűjtőutakat. 1834-től a Nemzeti Múzeum állattárának felügyelőjévé nevezték ki, vált Magyarország madárvilágának első feldolgozójává. 1843-ban ***Értekezés a madártan születése, serdülése és növekedése felől Magyarországon*** művébe 297 madárfajt ismertetett. 1847-ben a beremendi Szőlő-hegy karszthasadékaiban végzett ásatásokat. Ezen munkájával kezdődött meg hazánkban a gerinces ősmaradványok tudományos tanulmányozása.

1799-ben, október 5-én született **Vinzenz Priessnitz** sziléziai földműves, a hidegvizes kezelés újszerű módszerének kidolgozója. Ma már talán divatjamúlt is a **priznic**, vagyis a hidegvizes borogatás. Lényege, hogy a test megfelelő részét hidegvizes ruhával borítják s föléje száraz ruhát csavarnak. Az alapszabályt az ógörögök és a rómaiak is ismerték, s a középkor orvosai állandóan vitáztak felette. Sokan azt hirdették, hogy minden betegségnek orvossága. **Darwin** maga első, tüdővészteszt, gyermekét próbálta hidegvizes kúrával gyógyítani, sikertelenül. De a XIX. század közepén csak úgy tódultak a csodatevő hidegvízhez, Dél-Lengyelországba. **Tompa Mihály** is hosszabb időt töltött 1848-ban Graefenbergben és kipróbálta a vizes kúrát. De maga ezt írja ott kelt egyik levelében:

"gyógyereje van a vízen kívül a jó levegőnek is. Jótékonyan hat a kedélyre a gyönyörű táj, a sötétbarna fenyvesek homálya, az illatos, hűvös, zúgó patak..."

Mintha csak a torjai Tüdőszanatórium kies környékéről írná sorait Tompa. Jómagam néhány napot volt szerencsém Bálványosfürdön tölteni. A sötétzöld fenyőpártájú Csomád alatt színesülő levelei a juharoknak, tölgyeknek, platánoknak búcsúztatták a nyarat. Ezt a pillanatot álmódta vászonra 2010-ben **Kosztándi Jenő** is a Bálványos várrom fényesülő árnyékában.

Kosztándi Jenő: Bálványosvár, 2010

Benkő József Középjártjáról hozott Budai Domokost majszolgatva ülök ki lelkem dombtetőjére, s a messziségbe révülő Erdővidék neszeit sejdítve, maradok kiváló tisztelettel:

Kiss Székely Zoltán

Kelt 2015 októberének második napján, 246 évvel a rodostói hűség magányos halála után